

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГА

ЕТИКА И ГРИЖА. СБОРНИК В ПАМЕТ НА ПРОФ. Д-Р НЕДЯЛКА ВИДЕВА

АГЛАЯ ДЕНКОВА

Институт по философия и социология, Българска академия на науките

aglaya.denkova@gmail.com

BOOK REVIEW

**ETHICS AND CARE: COLLECTION IN MEMORY OF PROF. NEDYALKA
VIDEVA**

AGLAYA DENKOVA

Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences

През 2022 г. от печат излезе „Етика и грижа. Сборник в памет на проф. д-р Недялка Видева“ (ISBN: 9789540754888, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 382 с.). Сборникът съдържа двадесет и един текста на учени, както и приложения и библиография на Недялка Видева. Книгата е иницирана от българската философска колегия в знак на почит и уважение към проф. Видева като учител, колега и приятел и обединява множество изследвания в областта на етиката на грижата.

Изборът на заглавие на сборника никак не е случаен – именно полето на етиката на грижата представлява особен интерес за Недялка Видева. Самата тя завършва специалност „Философия“ във Философския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1976 г., като по-късно защитава и докторат в областта на етиката към катедра „Логика, етика, естетика“, а през 1981 г. е назначена за асистент в същото звено на Философския факултет. Зад гърба си Недялка Видева има завиден брой специализации, част от които са в Университета на Саарланд (*Universität des Saarlandes*), в Центъра за интердисциплинарни изследвания в Билефелд (*Zentrum für interdisziplinäre Forschung*), в Централно-европейския университет в Будапеща (*Central European University*) и др. Недялка Видева е и автор на многобройни студии, статии, предговори

на книги, както и на наложили се като основополагащи трудове, например „Толерантност и интеркултурност“ (1998, съавт.), „Феминистки проекции“ (2013), „Проекти за феминистка етика“ (2000, съст., ред.) и „Траектории на етиката“ (2007).

Академично-преподавателската дейност на Недялка Видева обхваща многобройни курсове в Софийския университет, включително „Въведение в етиката“, „Теория и история на етиката“, „Етика“, „Дискурсна етика“, „Аксиология“, „Етика на грижата“. Последната тя се стреми не само да теоретизира, но и да прилага на практика, затова и над 15 докторанти защитават успешно своите дисертационни трудове под нейно ръководство.

Именно поради тези ѝ значими приноси българската философска колегия избира в знак на уважение да я почете с книгата „Етика и грижа. Сборник в памет на проф. д-р Недялка Видева“. Съставителите на сборника – проф. д-р Силвия Минева и доц. д-р Валентина Кънева, са се погрижили внимателно да подберат най-подходящите и академично издържани текстове. Рецензенти са проф. д-р Димитър Денков и проф. д-р Тодор Полименов, а научен редактор на изданието е доц. д-р Петър Горанов. Дизайнът на корицата е дело на Антонина Георгиева. Отделните авторски приноси в книгата, макар да и отнесени към различни проблеми и дисциплини, са обединени именно от представата за грижата и нейната неразривна връзка с етиката. Авторите са изтъкнати учени, които със своите трудове в сборника допринасят за разрастването и дообогатяването на етическите дискусии върху множество проблеми, гравитиращи около грижата и многобройните ѝ проявления.

Първият текст, включен в книгата, е този на проф. д-р Атanas Стаматов, озаглавен „Към развоя на етическите идеи в българската философска култура от Възраждането до средата на XX век“. Изследването е особено интересно, защото чрез него Стаматов се опитва да продължи под особена форма съвместната работа с Недялка Видева (с. 8). Стаматов умело прави обзор и анализ на горепосочените етически идеи, а като основна теза може да бъде открито твърдението: „В областта на морала масовото съзнание императивно се придържа към нормите на евангелската нравственост. На този фон просветителските идеи на възрожденските ни мислители почти винаги имплицитно съдържат философско-етически елементи и опити за тяхното теоретично осмисляне“ (с. 9).

Естествено продължение на изследването на Атанас Стаматов е това на доц. д-р Надежда Александрова, представяща историята „За една епиграма на Аристотел в първите български учебни книги от XIX век“. Текстът е фокусиран предимно върху ранните учебни книги на Петър Берон, Софроний Врачански и Райно Попович и възгледите им, обвързани с приятелството, обединени от мисълта на Аристотел, че „приятелството е една душа в две тела“ (с. 31 – 32).

След етическите разбирания на Аристотел проф. дфн Олег Георгиев представя своето изследване за „Биващо и благо: Тома от Аквино за същността на *prudentia*“. Авторът се спира на опитите на Алберт Велики да осмисли естеството и целта на етиката (с. 43 – 49) и как това повлиява на Тома от Аквино, който „не само приема като основа на своята етика някои принципни аристотелистки положения, но и се съгласява със своя учител, че съществува връзка между *prudentia*, синдерезата и принципите на природния закон“ (с. 49).

Написаното от Олег Георгиев е мост към текста на проф. дфн Цочо Бояджиев, който разглежда „Средновековната визия за смъртта и реториката на утешението“. В разработката си той уточнява: „Специфичното в средновековната идеология на смъртта е убеждението, че тя не е безусловен край на живота, а своеобразен преход и в този смисъл е елемент на самия живот“ (с. 64). Именно този преход се явява проблематичен, доколкото крие в себе си неизвестното, затова Цочо Бояджиев прави подробен анализ на реториката за утешението.

След средновековните разбирания за смъртта съставителите на сборника ни пренасят към друга епоха с изследването за „Аз без Ти – Якоби срещу философския монолог на рационализма и идеализма“ на д-р Лидия Кондова. Тя започва текста си с обвързан с темата цитат на Фридрих Якоби, като изключително убедително защитава твърдението, че: „Този манифест на другия се ражда в епохата на абсолютните системи на съзнанието и на разума, в епохата, в която субектът става Бог, а обективното става огледало, разпаднало се на множество парчета, които Азът събира, за да постигне заветната си мечта – да огледа себе си. Неговото лоно е епохата на немския идеализъм“ (с. 60). Именно постулирането, че няма Аз без Ти се явява и основен принос на философа според Лидия Кондова (с. 80).

Следващият текст се насочва към разглеждането на проблема „Етическият смисъл на истината и свободата на избора“, представен от проф. д-р Николай Михайлов. Той защитава тезата, че в историята на философията „проблемът за търсене, доказване и дори изричане на истината винаги е бил сред основните, с които философското знание се е занимавало. След днешния комуникационен обрат на социалното и хуманитарно знание той стои с още по-голяма сила“ (с. 109).

Проф. д-р Добрин Тодоров се фокусира в своето изследване върху „Съвременната духовна криза и страхът от бъдещето“. В текста авторът разглежда отношението човек – свят и метаморфозата му: „характерът на връзката се обръща така, че светът да бъде погълнат от човека. Изглежда за голяма част от днешните хора самостоятелна от тях реалност вече няма. Всичко съществуващо се включва в „аза“ – той непосредствено го има и може да прави каквото си пожелае с него“ (с. 118).

Така се прави и плавен преход към достойнствата на изчерпателното изследване на проф. д-р Силвия Минева – „От етика на грижата към етика на риска: технизираното безгрижие“. Трудът ѝ започва с *In memoriam*, в който Силвия Минева с изключително уважение утвърждава приносите на Недялка Видева, поради което в текста, подобно на хуманистичния патос на Видева, Минева поставя „основните въпроси и затруднения, пред които се изправя съвременното етическо обсъждане на технологиите като наследник на просвещенската традиция и нейната либерално-хуманистична философия“ (с. 135).

Следващият труд в сборника е на д-р Ирина Георгиева и е озаглавен „Идеята за грижата във философията на Ханс Йонас“. Изследването на Ирина Георгиева ревизира житейския и професионален път на Йонас, като „разглежда как идеята за грижата присъства и се развива в неговата философска система“ (с. 153).

Текстът на проф. д-р Даниела Сотирова пък показва едно друго, не по-малко значимо, измерение от това на Йонас. Текстът е озаглавен „Грижа и организационна етика“. Целта му е да постави акцент върху „грижата като перспектива в организационните изследвания и промените в начините, по които се интерпретира в мениджмънта, управлението на човешкия потенциал и реалните организационни политики“ (с. 175), с което Даниела Сотирова се справя изключително добре.

Следващата статия прехвърля в една по-различна тематика, представена от проф. д-р Миглена Николчина: „Феминизмът: проекции на несбъднатото“. Тя заявява: „В проекциите, следователно, има проект, който се основава на совалката между минало и бъдеще, между бунт и революция: ето защо говоря за несбъднатото, а не за неслучен“ (с. 195).

Любопитно е и изследването „Етика на грижата – критика на моралната теория и установените парадигми“ на Констанс Хесапчиева, която анализира и обобщава възгледите на Каръл Гилиган и Шийла Бенхабиб, защитавайки тезата, че предимството на етиката на грижата е възможността за употребата ѝ като коректив на етиката на справедливостта (с. 203).

Концепцията за етика на грижата е продължена и в текста на доц. д-р Валентина Кънева. Тя разглежда идеите на Марта Нусбаум за „развитието на способностите като подход на грижата“. Според Валентина Кънева Амартия Сен и Нусбаум „разгръщат концепция за социална справедливост, която позволява да се идентифицират несправедливи неравенства и да се търсят пътища за установяване на справедливи отношения и обществени структури.“ (с. 216).

Д-р Любослава Костова, която е била докторант на проф. Недялка Видева, измества фокуса към „Грижа и дистанция – възможната идентичност?“ и заявява: „Тя [Грижата] е акт на вяра в човешкия потенциал, дори и в случаите, когато духът не може да бъде изразен, а уязвимостта се изразява в зависимост. Както в природата, нищо не съществува само за себе си, а в условия на симбиоза и кръговрат, така и хората не биха могли да оцелеят без признание за общата и собствена уязвимост и без желание да бъдат един до друг.“ (с. 237-238).

Трудът на д-р Александра Трайкова изследва задълбочено проблема „Относно възникването на съвременното понятие за грижа в медицинската етика“, като отбелязва, че развитието на клиничната медицина през последните няколко века е „белязано от значителни промени в отношенията между пациент и лекар, които засягат главно следните две нива: а) социални роли и норми на взаимодействие, и б) език, изразяване и общуване“ (с. 249). Трайкова заключава: „в Западния свят се налага схващането, че качествената медицинска услуга съчетава лечението (curing) с грижата (caring) – стандарт, който присъства в разбиранията ни и до днес“ (с. 262).

Така се получава и преход към текста на д-р Маргарита Габровска, която изследва „Морални проблеми в организацията на болничната грижа за жени, родили преждевременно“. Маргарита Габровска умело аргументира защо проблемите в този вид грижа са всъщност „в две групи (намиращи се в тясна взаимовръзка) – 1) засягащи пряко качеството на грижи за новороденото, и 2) отнасящи се до създаването на подходящи условия за възстановяване на майката. Докато първите се отнасят в значима степен до липсата на практики, основани на холистичен подход в мисленето за новороденото и неговите нужди, втората група проблеми са обвързани с разпознаването на потребностите на майката и съхраняване на достойнството ѝ...“ (с. 266).

Д-р Мария Кирова, също защитила своята дисертация под научното ръководство на проф. Недялка Видева, дава на читателя възможност да се запознае с „Четиринадесет лични истории за грижата“. В разработката си Мария Кирова се спира на отношението между пенсионерките в България и грижата. Тя прилага и полуструктурирани интервюта с такива жени: „личните истории са изключително полезни, не само защото дават думата на маргинализираните, но и защото извеждат на дневен ред необходимостта от създаването и разработването на конкретни политики, адресирани към справяне със специфични проблеми на една определена група жени“ (с. 277).

Д-р Надежда Радулова изследва проблема как „Да спасиш идеята за човешко: историята на медицинската сестра Надежда Василева отвъд стереотипите на грижата“. В текста си Радулова защитава тезата, че: „[н]ормативната етика и т.нар. фокусиран върху грижата феминизъм разглеждат узряването на моралния субект често през противопоставянето на тези категории, като феминизират първите и маскулинизират вторите.“ (с. 295). За да аргументира твърдението си, тя разглежда случая с Надежда Василева, която дръзва да занесе вода, а впоследствие – да осигури и грижа за евреите, депортирани от Беломорска Тракия.

Последният, но не и по стойност, текст в основната част на сборника е този на проф. Хараламби Паницидис, изследващ дълбините на „Сладостта на желанието и гордостта на аскезата в поезията на Константинос Кавафис“. Хараламби Паницидис онагледява как тази аскеза се явява естетическа по естеството си: „Тя иска не само да „спаси“ и „опази“ тялото с неговите желания, тя иска и да спаси, да опази възможността душата (да бъде) да не забрави тези желания. Превърната е в режим на специфично из-

върщане към изживяното, на специфично съотнасяне с миналото. Спорът между жизнеността и желанието се въплътява в подредеността на индивидуален естетически код, който оставя свобода на всяко посмяло посягане да види и излезе и отвъд..., където трае единствено полъхът от наладата на съзерцанието“ (с. 312).

Съставителите показват, че подхождат с изключително внимание към етиката на грижата, като включват в приложението и две части от книга на проф. д-р Нел Ноддингс (Nel Noddings), озаглавени „Етика и загриженост“ (*“Ethics and Caring”*) и „Етика на загрижеността“ (*“An Ethic on Caring”*). В първия отрязък Ноддингс подкрепя тезата, че „за моралността като „активна добродетел“ са нужни две чувства, а не само едно. Първото е чувството (sentiment) на естествена загриженост [...] Второто чувство се появява в отклик на паметта за първото“ (с. 320).

Смислово сборникът завършва с част от студия на самата Недялка Видева – „Из: „Критически поглед към етика на грижата“, в която Видева изхожда от разбирането на Нел Ноддингс за грижата като „емпиричен универсал“ (с. 357). С избора си на точно тази част от тази конкретна студия съставителите свидетелстват за това с какво уважение и отговорност подхождат към труда и личността на Недялка Видева. Показателно е и че са добавили част, посветена на живота и творчеството на тази толкова значима академична фигура и уважавана личност, каквато именно бе Недялка Видева.